

ראשון לשני, הראשון אסור בכל יראה והשני חמץ ומצה עמו בבית, ואין ההלכות מרובות כל כך, ובכל זאת צריכים שלשים יום.

ולכל הנך רבוותא הסוברים ששלשים יום, אינה הלכה בפסח דוקא, אלא בכל חג, י"ל שזה נכלל בדיני החג עצמו, ולא רק כהכנה לחג, וכתקנת משה רבנו שחקן שיהא שואלין ודורשין בענינו של יום בכל החגים, ובדרך זו מצינו בפרי חדש, בסימן תכ"ט שכתב ליישב הקושיא ע"מ שאמרו ששואלין ודורשין קודם הפסח ל' יום, ואילו בגמרא במגילה אמרו הלכות החג בחג הלכות פסח בפסח וכו', ומשמע שרק בחג ולא לפני החג, — וז"ל, דל"ק מידי דבסוף בני העיר לא נחית אלא לומר דדורשין הלכות הפסח בזמן פסח, ואילו מאימת זמן פסח מקרי לא קאמר, ובפרק קמא דפסחים אשמעין דשלשים יום מקודם, דרשין בפרקא דהלכות פסח בזמנו מקרי שלשים יום קודם וכו' עכ"ל.

אה"ת 2018/09/18

הרי מדבריו, ששלשים יום לפני החג, הם כדין לימוד הלכות החג בחג, וכל שלשים יום זמן החג הוא.

אוצר החכמה

ובסוגיית הגמרא בעבודה זרה ה' ב', ובתוס' שם ד"ה והתנן, מבואר, שעיקר התקנה של שלשים יום לפני הפסח, משום הקרבן נתקנה, כדאמר טעמא שהרי נביא עומד בפסח ראשון ומוזהיר על פסח שני עיי"ש

סימן ב

בענין מכירת חמץ וביטול חמץ

שאלה: היום המצב הוא כזה שסוף זמן אכילת חמץ הוא לערך בשעה תשע (לפי השעון הרגיל) וסוף זמן שריפת חמץ הוא לערך בשעה עשר וחצי (לפי השעון הרגיל). ובמשך כל השבוע הציבור נותן הרשאה בידי הרב למכור את החמץ עבורו לגוי בערב פסח. ובכן, מתי צריך לעשות את המכירה לגוי, האם יש לעשות את המכירה ממש בסוף זמן שריפת החמץ, ואז כל אדם עושה את ביטול החמץ לפני כן. וא"כ נשאלת השאלה האך אפשר למכור את החמץ שכבר אינו שלו, כיון שביטול והפקיר את החמץ לפני כן, וא"כ מה הוא מוכר לגוי.

ומאידך המציאות עכ"פ כאן בירושלים אינה כן, משום שהמכירה לא מתקיימת בסוף זמן שריפת חמץ אלא כשעה ויותר קודם לכן. א"כ נמצא שרבים מבטלים בשעת שריפת החמץ את החמץ שכבר אינו שלהם, שהרי כבר נמכר מקודם לגוי, והאך אדם יכול לבטל חמץ שאינו שלו שהרי החמץ כבר שייך לגוי בזמן הביטול. ופשוט הוא לכאורה שכאן העיקר תלוי בחלות המכירה ולא בפעולת המכירה שכל אדם עשה, כי בזה שאדם עשה את חלקו ונתן הרשאה למכור את חמצו, הרי כל זמן שלא חלה

המכירה החמץ שלו ויכול לבטלו. אבל מרגע שחלה המכירה לגוי, שוב לא יועיל הביטול שלו, לכאורה.

ובכן, מה עדיף לעשות, למכור את החמץ לגוי ממש בסוף זמן שריפת חמץ ואז כל אדם יבטל את חמצו לפני המכירה לגוי, או שמא עדיף לסדר כך שהמכירה לגוי תהיה לפני שכל הציבור יבטל את חמצו וכפי שכאמור נהוג ברוב המקומות בארצה"ק.

תשובה: האפשרות הראשונה שהחמץ ימכר לגוי בסוף זמן שריפת החמץ וכל אדם יבטל את חמצו לפני המכירה, ואז שאלנו מה הוא ימכור לגוי כיון שכבר ביטל את חמצו והפקיר הכל, אז מה נשאר לו למכור. ונראה דדרך זו יש לשלול מכל וכל, ואין לעשות המכירה לגוי בשום אופן אחרי הביטול, ובפרט לפי מה שכתב ה"בכור שור" (בחידושי למסכת פסחים דף כא) שכיום המכירה היא הערמה, וכל ההיתר הוא משום שאחר הביטול אינו אלא לענין דרבנן. וכתב שם דאין להתיר למכור בהמות להאכילם חמץ בפסח, דלא התירו הערמה אלא רק בדרבנן, אבל להאכיל חמץ לבהמותיו בפסח הוא איסור הנאה מן התורה.

והוסיף שם ה"בכור שור": "מה שחידשו קצת סופרי זמנינו להתיר למכור לעכו"ם קודם הפסח בהמות שלו גם חמץ שדרכם לאכול כל ימות השנה כדרך מכירת חמץ, והבהמות אוכלות חמץ כל ימי הפסח ואחר הפסח חוזר ולוקח אותם מהגוי — ומימי לא ראיתי כך". עוד הוסיף שם על כל ענין המכירה: "שזה הקונה לאו גברא דאורחיה מעולם לקנות כך, וזה אין דרכו למכור כך, ועל הרוב הקונה הוא עני וקונה בכמה מאות חמץ כנהוג עתה". ומה שבכל זאת מתירין למכור חמץ "להציל מבל יראה ובל ימצא, היינו משום דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי". ולדבריו, הביטול כולל גם את החמץ הנמכר, ולכן מועילה המכירה שאחרי הביטול דאין בזה אלא הערמה בענין שהוא מדרבנן. משא"כ להאכיל בהמות של ישראל חמץ בפסח שכאן אנו צריכים כבר להפקיע איסור דאורייתא, ובזה לא מועילה הערמה.

אלא שיש כאן ענין קשה אחר, דאם ימכור אחר הביטול, הרי מגלה דעתו שרוצה בחמץ, וקונה לו חצירו אחר הביטול, וממילא לא יועיל הביטול, ושוב הוי ענין שבדאורייתא, וכבר אמרנו לעיל דבדאורייתא לא מהני בזה מכירה.

ולמען האמת הספק שלנו הובא כבר בשו"ת החתם סופר (או"ח סימן סב ד"ה אך) שהביא את דברי הבכור שור הנזכר, והקשה עליו דממה נפשך, אם ביטל כבר איך מוכר שוב לנכרי מה שכבר ביטל והפקיר. ואם מכר תחילה קודם שביטל, הרי אין תועלת במכירה זו, ואיך נאמר דלכשיבטלנו אח"כ תחול המכירה למפרע, זה דבר שאין הדעת סובלו וכו'.

ומהאי טעמא חולק שם החת"ס על הבכו"ש וסובר שהביטול אינו כולל את החמץ שמכר. וכן מבואר בשו"ע הרב (בדין מכירת חמץ ונוסח שטר המכירה), שהחמץ שמוכרים אינו בכלל הביטול. וראה עוד בחת"ס (או"ח סימן קיט ד"ה אך).

ברם, דברי החתם סופר תמוהים, וכדברי הבכו"ש מצינו גם בקצות החושן (סימן

קצד) שכתב דלכן מועיל קנין דרבנן בענין חמץ, משום שמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, ומה שצריך למכור אינו אלא מדרבנן.

זאת ועוד, מה שכתב החת"ס שהחמץ שמוכרים אינו בכלל הביטול וכדברי הגמרא בנדרים (דף מג ב) דכל הנודר אין דעתו על מה שהפקיר (הרי לבד ממה שקשה בלא"ה, לדבריו יוצא שהמכירה דרבנן מועילה על איסור חמץ שהוא מדאורייתא שזה לעצמו דבר תמוה) הא כבר כתב שם הר"ן (נדרים דף מה ב) דלמסקנה נדחית כל הסוגיא הנ"ל, וא"כ על כרחך כשם שכל הנודר דעתו גם על מה שהפקיר, הוא הדין והוא הדבר בענינינו, דעת המבטל גם על מה שמכר, ובפרט לפי מש"כ הפרמ"ג דביטול חמץ לא בעינן פיו וליבו שוין. א"כ נמצא שע"י המכירה הוא מבטל את הביטול, ונמצא דעושה הערמה במילתא דאורייתא.

^{18/09/2018}חמץ

אולם אפילו נאמר דאפשר לעשות מכירה דרבנן באיסור חמץ שהוא דאורייתא, הא כבר כתב בשו"ת הגאון רבי משולם איגרא (או"ח סימן לט) דעצם המכירה אחר הביטול מבטל את הביטול, ונשאר שלו ממילא. וכן משמע בשו"ת רמ"ץ (סימן כט אות ג) שע"י המכירה נתבטל ההפקר והביטול שמקודם. והיינו, שבעצם המכירה שנוגה בחמץ כבעלים, מגלה דעתו שרוצה בחמץ, והוי כמבטל את הביטול הקודם.

וכך מצינו בריש מסכת פסחים: "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר". ופרש"י: כדי שלא יעבור על כל יראה וכל ימצא. וכתב רבי עובדיה מברטנורא בפירושו על המשנה, דאע"ג דביטול בעלמא סגי, וא"כ למה יעבור בבל יראה ובל ימצא. אלא חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיה וימלך על ביטולו וכו'. וכתב שם בתוספות יו"ט: ומש"כ שמא ימצא וימלך על ביטולו וכו'. כלומר — דכמו שבביטול בעלמא היינו בלב שיחשוב בליבו כאילו הוא עפר, סגי בכך אע"פ שלא הוציא בשפתיו כלום. הכא נמי במחשבה בעלמא חוזר מביטולו וזוכה בו, דמחשבה מבטלת מחשבה (וראה שם עוד בפירוש הרש"ש).

ואם מחשבה מבטלת מחשבה, הרי כל שכן שהמכירה מבטלת את מחשבת הביטול.

והנה, מאחר והוכחנו שהדבר בלתי אפשרי שיעשה את המכירה אחרי הביטול, לא נותר לנו אלא לשוב לדרך השניה ולומר שקודם יעשה את המכירה ואח"כ יבטל. ואם תאמר, האיך יעשה ביטול אחרי שהחמץ כבר אינו שלו, שהרי כבר נמכר לגוי.

נראה לומר על פי מה שפוסק להדיא בנשמת אדם (שאלה ח) שהניח שם הנחה "שבודאי המכירה צריך שיהא קודם הביטול". וא"כ אין לנו אחר המלך ולא כלום.

עוד מפורש בשו"ע (סימן תלד סעיף ב) וברמ"א שם: דאין לבטל ביום אלא לאחר ששרף החמץ כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. ומשמע שביטול קודם המכירה — גורע, אבל ביטול אחר המכירה — מועיל. וכן לענין המכירה ג"כ ביטול אחרי המכירה מועיל, ואולי משום שהביטול אינו כולל את מה שמכר. וכן הרי הוכחנו מדברי הבכ"ש דע"כ הביטול הוא לאחר המכירה, דאי אפשר לעשות להיפך.

ברם, נראה לומר ביאור אחר בענין. דהנה יש לעיין מהו אותו "ביטול" שאנו עושים. ונחלקו בזה רש"י ותוספות, רש"י בתחילת פסחים (דף ד) סובר שזוהי מצות "השבתה" שבתורה, שנאמר (שמות יב טו) "תשביתו שאור מבתיכם". ומאחר שלא נאמר "תבערו" או "תשרפו" כדרך שנאמר בשאר איסורי הנאה, הרי זה בא ללמדנו שאף אם השביתו בליבו – דיו. וכן תרגמו התרגומים: "תשביתו" – תבטלון. וענינו שיחשוב אותו כעפר וישים בליבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל. וכיון שהוא בעיניו כשרוף ואינו רוצה בקיומו, הרי הוא כאילו יצא מתורת חמץ, והוציאו מתורת אוכל כיון שהמאיסו עליו.

אמרי אמת 118/09/2018

ולדעה זו "תשביתו" כולל גם את הביטול וגם את הביעור. וביאר במנחת חינוך (מצוה ט) דרש"י סובר שמצות תשביתו לא הוי במעשה הוצאת החמץ מרשותו, אלא המצוה היא שלא יהיה ברשותו חמץ. וכל מי שאין לו חמץ מקיים המצוה בזה שאין לו חמץ.

כל זה כאמור דעת רש"י, וכן בה"ג בהלכות פסח, והרמב"ם פרק ב מהל' חמץ ומצה בלבב, שבלי הלקט השלם סימן רו.

אולם דעת התוספות (שם) שאין הביטול בכלל "תשביתו", אלא שהוא בתורת "הפקר" שמפקירו ומוציאו ע"י הביטול מרשותו. ולמדוהו מהאמור "ולא יראה לך" (שמות יג ז) ודרשו: שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים (פסחים ה ב). וזה שהופקר אינו שלך. וכלשון המאירי (פסחים ו ב): "וכן אמרו – לא יראה לך, בטל בליבך, כלומר, ושוב לא יהא שלך.

ואף על פי שאין בביטול לשון הפקר, ואף לשון הפקר אינו מועיל אלא בדיבור ולא במחשבה בלב, מ"מ נעשה הפקר ע"י הביטול. שכל חמץ לאחר שנאסר בהנאה יצא מרשותו, שאיסורי הנאה אינם ממונו של אדם, אלא שהתורה עשאתן כאילו הוא ברשותו לעבור עליו. ולכן כל שגילה דעתו שאינו רוצה שתהיה לו זכות בחמץ, הרי הוא הפקר.

כאמור, זוהי דעת התוספות בשם ר"י, הרמב"ן, הר"ן והמאירי בשם הצרפתים, אור זרוע ח"ב סימן רמד, והג"מ על הרמב"ם בשם ר"ת.

מעתה אפשר לומר בשני דרכים.

הדרך הראשונה, אם נאמר שביטול הוא מדין "תשביתו", אפשר לומר בפשיטות. כדי לבטל מכירה שהוא מעשה קנין, צריך שיהא מעשה קנין כמוהו כדי לבטלו. אבל הביטול הזה שהוא כאמור השבתה, והשבתה כזו אפשר לעשות גם בלב, שהרי עיקר הביטול הוא בלב, הרי ברור שאין הביטול הזה בכוחו לבטל מעשה מכירה שהוא כאמור מעשה קנין גמור, וכוחו רב וגדול מזה של הביטול. ואדם מראה שהוא בעלים על ממונו ע"י מכירה ולא ע"י השבתה שיכולה להיות גם בלב.

ובדרך נוספת נראה לומר, כי אפילו נאמר כהתוספות שהביטול הוא הפקר, יש לעיין מה שכבר חקרו האחרונים מה נקרא "הפקר", האם זהו מעשה קנין שהוא מקנה

את חפציו לעולם כולו, או שאין זה מעשה קנין אלא שמסלק את עצמו מלהיות בעלים על נכסיו. נפק"מ יהיה כגון בערב פסח שחל להיות בשבת והוא צריך לבטל את החמץ בשבת, דאם נאמר שהפקר הוא מעשה הקנאה שמקנה את חמצו לעולם, יש לעיין האין מותר לו להקנות בשבת, אא"כ נאמר שלצורך מצוה שרי. אבל אם נאמר שהפקר זוהי הסתלקות של הבעלים מן הנכסים, הרי פשיטא שאדם יכול לבטל ולהפקיר גם בשבת.

ולפי"ז נאמר גם אצלינו, דבשלמא אם נאמר שהפקר הוא מעשה קנין, כי אז באמת ניתן היה לומר דמעשה הקנין שבביטול מבטל את מעשה הקנין שבמכר. אבל אם נאמר שהביטול הוא הפקר, אבל הפקר של הסתלקות הבעלים מן הבעלות על הנכסים שלו, אין בזה מעשה קנין, ואין בכוחו לבטל את מעשה הקנין של מכירת החמץ לגוי.

אשר על כן נראה לומר דעדיף לשרוף את החמץ ממש בזמן שריפת החמץ, וממש באותה שעה גם לבטל את החמץ וכפי שפסק הרמ"א שהביטול יהיה אחרי שישרוף את החמץ. ועד זמן זה כבר ימכר בינתיים החמץ לגוי, וכך עדיפא ליה למיעבד.

עוד אפשר לומר, דעיקר מצות "תשביתו" הוא בכזית האחרון שאין עכשיו עוד חמץ ברשותו. ואם מוכר אחרי שריפה וביטול, הרי לא קיים בשריפתו מצוה, שהרי לא השבית את הכזית האחרון שלו בשריפה אלא במכירה לנכרי, וזה לא מועיל לקיום המצוה. ולכן קודם ימכור ואח"כ ישרוף, דאז הכזית האחרון מושבת בשריפה — כדין. וכן כתב בהגדה של פסח "מועדים וזמנים".

עוד אפשר לומר מה שהציע החתם סופר בשו"ת (או"ח סימן תמח). כי באמת אין שום סברא לומר שהמכירה נעשית על כל החמץ חוץ ממה שנשאר לביטול ולשריפה, שאת זה לא מוכר משום שזה לא היה צריך להיות כתוב בשטר המכירה, ושם נאמר במפורש שהמכירה היא על כל החמץ ממש. ובאמת מובא בהגדה של פסח "קלח של אזור" מהרה"ג דפאפא זצ"ל שהוא מציע להוסיף בשטר המכירה "חוץ מהעשרה פתיתין חמץ שייחדתי לקיים בו מצות שריפה שהם אינם בכלל המכירה". אף שבשו"ת תשובות והנהגות חלק א (סימן רצג) דוחה רעיון זה, יעו"ש.

ועל כן הציע החת"ס בשם הדיין רבי דניאל פרוסניץ זצ"ל עצה נפלאה, שלפני המכירה יתן לחבירו במתנה על מנת להחזיר כזית חמץ שרוצה לשרוף, וממילא על הכזית הזה לא חלה המכירה, ואח"כ יקבלנו בחזרה וישרפנו. ומסיים שם דזו "עצה נכונה היא — אבל לא שמעתי נוהגין כן", עכ"ד.

ובין כך אפשר לומר דמי שבלא"ה אינו מוכר חמץ גמור, ממילא אין אצלו כל החששות שהזכרנו.

אלא שעדיין נשארה בעינה שאלת הבכור שור, תמיהה רבתי, דהאין מועילה המכירה לפני הביטול, דהרי זו הערמה בדאורייתא שאינה מועילה, ומה תועלת יש במכירה זו.

ואפשר לומר בכמה אנפי. דהנה רוב הפוסקים סוברים דהמכירה אינה הערמה, כמו"כ טענו כי בכל חמץ מפקיעים איסור דאורייתא, כי מה שמוכרים לגוי אינו בכלל הביטול, שאם מוכרו אינו מבטלו, ואין אפוא כל הבדל בין חמץ זה לאחר.

כן הוכיחו שגם בדאורייתא הערמה מועילה כל שמצד מעשה הקנין אין חסרון. כן טענו האחרונים כי אין מכירת החמץ מוגדרת כהערמה שהרי המוכר מסכים באמת למכירה, ואם הגוי ישלם לו את מלוא חובו שנוקף עליו במלוה, ימכור לו ברצון ובהסכמה מלאה. ומה שיודע שלא יהיה כך בפועל והגוי יחזור וימכרנו לו, לא בשביל זה נקרא למכירה זו "הערמה".

וכל הטיעונים הללו כתבו גדולי האחרונים הלא הם: שו"ת החתם סופר או"ח סימן סב, מקור חיים סימן תמח, מגן האלף שם, נשמת אדם שאלה ח, שו"ת עונג יו"ט או"ח סימן כח, שו"ת מים חיים או"ח סימן ח, שדי חמד חו"מ סימן ט אות ג, ארחות חיים סימן תמח אות כא, ועוד.

איברא דיש לעיין לפי"ז למה לא יוכל קודם לבטל את החמץ ואח"כ למוכרו לגוי, כיון שרוב הפוסקים סברי דאין הערמה במכירה ודלא כהבכו"ש. ונראה לומר, דמכל מקום למיחש חיישינן לדעת הבכו"ש.

ואשר על כן אנכי על דעתי אעמודה, דעדיף שתהא המכירה ולאחר מכן הביטול והשריפה, ולא לבטל ולשרוף לפני המכירה, כנלענ"ד, והשי"ת יצילנו משגיאות.

סימן ג

בענין מכירה וביטול חמץ

מאת הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א דיין ביה"ד הגדול ירושלים

הנני להעיר על מה שדן הרה"ג ר"א שלזינגר שליט"א (בשו"ת שואלין ודורשין חלק ב' סימן ט') בזמן מכירת חמץ ערב פסח, האם יש למכור לפני שביטלו המוכרים או יש למכור אחר שביטלו. ותמה על שו"ע הרב והחתם סופר הסוברים שהחמץ הנמכר לגוי אינו בכלל הביטול, שאם כדבריהם שמועילה מכירת חמץ לגוי איך מועיל קנין דרבנן. ולענ"ד איני מבין תמיהתו, שאין הכי נמי שלדעות אלו באמת אינו מועיל קנין דרבנן על איסור חמץ דאורייתא. אכן כדאי לעמוד על סברת מחלוקתם של הפוסקים בענין זה והם הבכור שור שלדעתו מועילה מכירת חמץ שהיא הערמה, ואינה מועילה רק לאיסור דרבנן ולא לאיסור דאורייתא, ומטעם זה אוסר התבואות שור למכור בהמות לגוי כדי להאכילן חמץ בפסח. אכן שו"ע הרב דעתו שהחמץ שבדעתו למכור אינו בכלל ביטול, וכן דעת החת"ס. ואילו הקצות החושן

שכתב שמועיל קנין אודיתא בחמץ אף שהוא קנין דרבנן מ"מ מן התורה בביטול בעלמא סגי.

18/09/2018

ונקדים דברי הרמב"ם בפ"א מהל' ברכות הל' ט"ז שלכן מברכים על ביעור חמץ ולא לבער חמץ כי לעולם אין הברכה עובר לעשייתו, שכל שבא לבער החמץ, כבר ביטל החמץ בלבו, ונמצא שהברכה היא אחר קיום המצוה ולכן מברך על ביעור חמץ. ויש לעיין, א"כ איך יתכן לברך "על הפרשת תרומה" או חלה "להפריש חלה", והרי גם תרומה וחלה ניטלו במחשבה, ונמצא שכבר הפריש בלב לפני הברכה. ועוד מצינו מפורש בגמ' נדה (ז, א) והוא משנה בטבול יום (פ"ד מ"ב): האשה שהיא טבולת יום לשה את העיסה וקוצה לה חלה ומפרשתה ומניחתה בכפישה מצרית ומקפת וקוראת לה שם [שכל זמן שלא קראה שם עליה הרי היא חולין, וטבול יום דינו כשני ואינו עושה שלישי בחולין, וכשהיא קוצה לא תקרא לה שם אלא מניחתה וכו', שהם כלים שאין להם בית קיבול ואין מקבלין טומאה וכו']. והשתא לסברת הרמב"ם נאמר שכל שמפריש כבר חשב בלבו להפריש חלה, וכבר חלה התרומה והחלה ^{אוצר החכמה} דיטמא בנגיעת טבול יום. וכן מה שהקשו מפסחים (סג, א) המתכוין לומר תרומה ואמר מעשר, לא אמר כלום עד שיהיה פיו ולבו שווין. וקשה, למה לא חלה התרומה, שהרי די במחשבה. ותירצו, שכיון שנתכוין לתרום בפה לא חלה התרומה כל זמן שלא אמר, וא"כ גם גבי ביטול נאמר כן.

לכן נראה, דשאני ביטול לדעת הרמב"ם, שאין ביטול כהפקר שהוא חלות שמחיל האדם על החמץ כמו חלות תרומה, ולכן החושב בלבו לתרום בפה כל זמן שלא תרם לא חלה התרומה, שהרי אין רצונו שיחול מיד. משא"כ ביטול חמץ אינו חלות הפקר אלא הרצון האמיתי בלב שאינו מחשיב החמץ, לכן אם חושב לבער בודאי שכבר אינו מחשיבו בלבו, ולא שייך שירצה שיהיה החמץ חשוב בעיניו עד השעה שיאמר שמבטלו. וכל זה להסוברים שביטול אינו מטעם הפקר וכדעת הרמב"ן, אבל לדעת התוספות שביטול הוא מטעם הפקר, בודאי שייך שאינו מפקירו בלב עד שעה שיאמר או אחר שיברך. ומשכחת לה גם שיפקיר ומ"מ מחשיבו בלבו כגון במי שהיו לו פירות שביעית והגיע זמן הביעור, שמפקיר הפירות בפני ג' אוהבים. ונראה שאם יפקיר חמץ בפני ג' אוהבים, אזי הדבר תלוי, לסוברים שביטול הוא מטעם הפקר לא יעבור בבל יראה, שאף שבלבו מחשיבו ומצפה שישאר בסוף בידו מ"מ נעשה הפקר ואינו שלו. אבל לסוברים שביטול אינו מטעם הפקר, ולדעת הרמב"ן גם על הפקר עובר בבל יראה שהוא יותר מצוי בידו מנכרי שכבשתו ועובר בבל יראה.

והנה אמרו בגמ' פסחים (ו, ב) הבודק צריך שיבטל. ולכאורה לדעת הרמב"ם קשה, מה צריך לבטל, הא ממילא בטל כל שבדק החמץ. לכן מפרש הרמב"ם כך וז"ל בפ"ג ה"ז: "וכשגומר לבדוק וכו' צריך לבטל כל חמץ וכו' לפיכך אם לא בטל קודם שש ומשש שעות ולמעלה מצא חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו ושכחו בשעת הביעור ולא ביערו, הרי זה עובר על לא יראה ולא ימצא שהרי לא ביער ולא בטל". וכוונת דבריו כך היא לפי פירוש המגן האלף, שאם היה חמץ שהיה בלבו לאכלו

למחר ונמצא שאינו בכלל הביטול שהרי מחשיבו, ושכחו לאכול ולבערו עובר בבל יראה, לכן תקנו חכמים שיבטל בבוקר כל חמץ שנשאר. ולסברא זו בודאי צודק שו"ע הרב שחמץ שדעתו למכור אינו בכלל הביטול. וסברא זו כתב גם הנצי"ב, שלכן אין ביטול מועיל לחמץ ידוע, שכיון שידוע לו החמץ ומשאירו בביתו ושומרו, הרי אין כאן ביטול. ומיושב מה שהקשו על מה שאמרו שם (ז, א) שהיושב בבית המדרש ונזכר שיש לו חמץ שמבערו בלבו אף שהוא חמץ ידוע, ששם שיושב בבית המדרש אף שידוע מהחמץ, מ"מ מה שאינו מבערו אינו מורה שמחשיב החמץ, שהרי נמצא בבית המדרש.

אכן הקצוה"ח והתבואות שור אזלי בשיטה שביטול הוא משום הפקר, ולכן גם אם דעתו לאכול החמץ או למוכרו וכדומה, מ"מ חל ההפקר, וגם אם יפקירנו בפני ג' אוהבים חל ההפקר. ולפי זה לדעת שו"ע הרב והחת"ס והנצי"ב, אין נ"מ אימתי ימכור החמץ, כי בכל אופן אין ביטול על חמץ שבדעתו למכור. אכן יש לזהר שלא לומר בנוסח כל חמירא "ליהוי הפקר", שאם עשהו הפקר שוב אינו יכול למכור זולת אם מפקירו בינו לבין עצמו, שאין הפקר חל שלא בפני שלושה או לכל הפחות אחד. וכן אם החמץ ברשותו יש לומר שחוזר וזוכה בו אחר שביטל ועשהו הפקר, ולסברתם יש לזהר מאוד לעשות הקנינים כדין ושיהיו קונים מן התורה. ולדעת התבואות שור והקצוה"ח שביטול הוא הפקר, יש למכור לפני שמבטל, ואחר שמכר יבטל ויועיל גם אם המכירה לא הועילה מן התורה ורק מדרבנן הועילה, כגון שעשה קנין דרבנן כגון אודיתא כי בזה נסמך על ביטול שהוא הפקר שמועיל מן התורה. ואף שמדרבנן אינו מועיל מחשש שמא יבוא לאוכלו מ"מ לענין חשש דרבנן סומכין על מכירה. וכן אם מכר בהערמה לגבי דרבנן סומכין גם על מכירה זו. אכן אם יבטל קודם, הרי זה הפקר ולא תועיל המכירה כלל ונשאר החשש שמא יבוא לאוכלו. אמנם גם אם ימכור בקנין דרבנן לפני הביטול ואחר המכירה יבטל, קשה להבין איך מועיל הביטול, והרי מדרבנן החמץ אינו שלו. ואף שמן התורה הוא עדיין שלו, מ"מ מסתבר שנחשב כאינו ברשותו, וכל שאינו ברשותו אינו יכול לבטל, וקשה מה שהקצוה"ח סובר שמועיל קנין אודיתא שהוא מדרבנן. אכן במה שסובר התבואות שור שהערמה אינה מועילה להתיר איסור תורה, זה יתכן שהערמה היא ספק אם מועיל, ולכן בדרבנן מהני ובדאורייתא אין סומכין על מכירה בהערמה. ולסברא זו אפשר להבין למה יכול לבטל חמץ אחר שמכר בהערמה, שממ"נ מועיל, שאם הערמה מועילה אינו צריך ביטול, ואם אינה מועילה שוב מועיל הביטול, ויתכן שגם אינו נחשב ברשותו אם החמץ אינו בבית המוכר ואינו מוחזק.

ונראה שיש ליישב דעת הקצוה"ח על פי סברת הר"ן שכתב בריש פסחים שביטול מועיל בגלל שחמץ אינו ברשותו של אדם, שהרי אסור בהנאה, ומה שעוברים בבל יראה הוא שהכתוב עשאו ברשותו. ולכן כל שהסכימה דעתו לדעת תורה שמבטל החמץ, שוב אינו עובר, או מטעם שאינו שלו שנעשה הפקר או מטעם שבכך מתקיים "תשביתו". ולפי זה יוצא שהביטול לעולם חל בשעה שמגיע זמן האיסור, ולפי זה אם מבטל קודם ואח"כ מוכר אין הביטול מעכב המכירה, שהרי עדיין ברשותו הוא.

ומה שהרמ"א פסק שיש לשרוף חמץ לפני הביטול אין הכרח שחולק על הר"ן, אלא שבא לקיים מצות תשבתו שהיא בשריפה לדעת ר' יהודה, ולדעת רש"י המצוה לשרוף היא לפני זמן האיסור. ואף שבסברה קשה להבין מה ענין מצוה זו, והרי באותו זמן יכול לאכול חמץ או למוכרו לגוי, והרי כל ישראל אוכלין חמץ בערב פסח וא"כ מה מצוה יש בשריפה? ובהכרח שהמצוה היא לשרוף כזית אחד ולא יותר, או שהמצוה היא שעל ידי שריפה לא יהיה חמץ בפסח, ולכן כל שנשאר כזית אחרון ושרפו, קיים המצוה. ואם נאמר כך, יתכן שאם ביטול חמץ לפני השריפה אף שהחלות תהיה בשעת האיסור, מ"מ אינו יכול לקיים מצות תשבתו כיון שלא היה לו חמץ בפסח גם אם לא ישרוף. אכן כל זה לפי הביאור שכתבנו שיש לשרוף כל החמץ כדי שלא ישאר חמץ, ולפי זה יוצא שלא די בשריפת כזית אחד אלא צריך לשרוף הכל, אבל לשרוף כזית ולאכול השאר לא קיים המצוה. אכן אם המצוה היא לשרוף כזית, אז בהכרח שהרמ"א לא אזיל בסברת הר"ן שהרי כששרף שרף כזית שלו, ואם כי יש לדחוק קצת ולומר שאין הכזית הזו שלא ישאר שלו בפסח בכלל המצוה וצ"ע.

היוצא מדברינו שלסוברים שביטול הינו הפקר כפשוטו וחל ההפקר מיד, אין לבטל לפני המכר אלא רק לבטל אחר המכר. ולסוברים שביטול אינו מטעם הפקר, אין נ"מ אימתי יבטל שאין חמץ הנמכר בכלל הביטול. ולדעת הר"ן שביטול חל בשעה שנאסר החמץ, עדיף לבטל לפני המכר, אבל אין קפידא גם אם יבטל אחר המכר. ולכן נראה שיש ליזהר אם בא לבטל לפני המכר שלא יאמר "ליהוי הפקר", או לכל הפחות שיאמר הביטול בינו לבין עצמו ולא ישמע אחר. ולפי"ז נראה שמה שהביא מהנשמת אדם שיש לבטל אחר המכר אזיל בשיטות הסוברים שביטול היינו הפקר מיד.

ובעיקר דעת הפוסקים הסוברים שביטול אינו מטעם הפקר, צריך להבין, א"כ למה לא ניתן לבטל אחר זמן איסורו, שבשלמא להפקיר אי אפשר לאחר זמן איסורו משום שכל שאינו ברשותו אי אפשר להפקיר, אבל לבטל היינו שאינו מחשיב החמץ, למה צריך שיהיה ברשותו כדי שלא להחשיבו. ויש לומר שלכן אין ביטול מועיל אחר זמן איסורו כי כבר נתחייב בהשבתה שהיא שריפה לר"י או לפרר לרוח לחכמים, ואם נאמר כך ניתן לבטל גם אחר המכר במכר בהערמה או בקנין דרבנן. אכן אם נאמר כן קשה לדעת ר"י שאין ביעור חמץ אלא בשריפה, אם אין לו עצים שלא יכול לקיים מצות ביעור, אם כן יבטל אחר זמן איסורו ולא יצטרך לבער. וכן אם יש לאדם בירה מחומצת ובירה אינה ראוייה לשריפה ולדעת ר"י אין מצות ביעור נוהג בבירה וכמו שאמרו בגמ' פסחים (כ, ב) לגבי יין של תרומה טמאה, וממילא יועיל ביטול גם אחר זמן האיסור. וסברה זו היא חידוש גדול ולא נמצא בפוסקים, וצריך לדחוק שאף שביטול מתפרש שאינו מחשיב החמץ, מ"מ זה מועיל רק על חמץ שלו וכל שאינו שלו אינו מועיל, אף שבסברה אינו מובן כ"כ. וכן מה שהעלה השאגת אריה שחמץ שקיבלו עליו אחריות אינו יכול לבטל, ולפי זה יש ליזהר שיבטל אדם ולא יזכיר שמפקיר, שהרי אם יפקירנו לדעת הרמב"ן שמסתפק שאולי עוברין בכל יראה גם על

חמץ הפקר, יוצא שאחר שהפקיר שוב אין ביטול מועיל, אכן אם יבטל קודם ואח"כ יפקיר בזה לכאורה אין חשש. אכן לדעת הר"ן שהביטול פועל החלות בשעה שמגיע זמן האיסור, א"כ יש לחוש אולי גם בשעת החלות צריך שיהיה החמץ שלו, וצ"ע.

18/09/2018 10:08

ומה שתמה הרב ר"א שלזינגר על החת"ס החולק על התבואות שור וסובר שאין חמץ הנמכר בכלל הביטול, א"כ איך מועיל קנין דרבנן, לענ"ד לא ראיתי שמועיל בקנין דרבנן בחמץ, ומסתבר שסובר החת"ס שמכירה בהערמה נחשבת כמכירה. ואדרבה לדעת התבואות שור קשה, איך אמרו בשביעית שמפקיר הפירות לפני ג' אוהבים וכי הפקר כזה אינו הערמה, ובע"כ שגם הערמה מועילה. והרי אכילת פירות שביעית אחר הביעור גם היא איסור תורה, זולת אם נחלק בין הערמה של שביעית ששם רוצה שיהיה הפקר כדי שלא יאסרו הפירות, משא"כ בחמץ אף שישראל המוכר רוצה במכר שלא לעבור בבל יראה מ"מ הגוי הקונה אינו מתכוון לקנות. ודומה זה למה שכתב בהר צבי על מה שכתב הירושלמי בר' טרפון שקידש שלוש מאות נשים כדי להאכילן בתרומה בשני בצורת אף שהיא הערמה, וכתב בהר צבי שאין ללמוד מזה שאלו שקדשו נשים כדי שהממשלה תרשה להביאן לארץ ישראל שצריכה גט, שאפשר שהערמה שבאה להערים על הממשלה אינו רוצה בלב ולכן אינה מקודשת, אבל כשבא להתיר לאכול תרומה שהקב"ה יודע מחשבות, שם רוצה באמת בקידושין.

והנה עדיף למכור לפני הביטול. אכן אם בא המוכר אחר הביטול ניתן לומר שחזר וזכה בחמץ אם החמץ בחצירו, ולכן גם אם הפקיר יכול לחזור ולזכות ולמכור, וגם אם לא יאמר מפורש ^{לפי דעת} אני חוזר בי מההפקר ורוצה לזכות מ"מ חצירו קונה לו זולת אם אומר בפירוש שאינו רוצה שחצירו יזכה לו. וכל שמוכר, הרי מראה שרוצה לזכות ועכ"פ אין לו רצון לא לזכות בחמץ. אבל אם מינה שליח לרב למכור ואח"כ ביטל החמץ לפני שהרב מכר, בזה יש לחוש שאין המכר חל לפי הסוברים שביטול הוא הפקר, לכן לא יבטל בפני ג' אלא בינו לבין עצמו וכ"ש שלא יאמרו בכל חמירא שיהיה הפקר. והגם שנראה שגם לסברה שביטול הוא הפקר אף שצריך שלושה מ"מ מועיל ביטול מטעם הפקר, משום שאנן סהדי שמפקיר ודומה למפקיר בפני שלושה, וכסברה שכתבו התוס' בשבת (יח, ב) גבי נר וגיגית וקדירה לב"ש שאפקורי מפקר שאנן סהדי כאילו יש שלושה שכן יש לומר גם לגבי ביטול חמץ שאנן סהדי שביטל והרי זה כשלושה, עכ"פ נראה שאם חושב למכור החמץ, אין כבר אנן סהדי שמפקר, ואין ההפקר חל, ולכן ניתן למכור אחר הביטול. כל זה ראיתי להעיר בענין זה.

[הדברים פורסמו בבטאון לעניני רבנות "קשוט"].